

Tanítómestereink

Karl János:

Mi mindenre terjedjen ki a honismertetést végző oktató figyelme?

Hogy mennyire tág körű és sok mindenre kiterjedő a honismertető munkálkodás, annak igazolásául szolgáljon az alábbi vázlat. Inkább vezérszavak sorozata, de alkalmas arra, hogy vezérfonalul szolgáljon az első lépések megtételéhez.¹

1. fejezet. A környék természeti állapota

1. *Fekvés és helyzet.* a) Matematikai helyzet. A kérdéses hely földrajzi hosszúsága, szélessége és tengerszint feletti magassága. (Az adatok megtalálhatók az 1:75.000 katonai térképeken.) b) Topográfiai fekvés. A hely (község, város) kialakulásának valószínű oka. Ennek befolyása az építkezésre, a lakosság foglalkozására és a helység fejlődésére. c) Közlekedési helyzet. A szomszédos helységekkel való kapcsolat, majd a távoli helyekkel való forgalom. d) Tájéképi meghatározás. Síkság, domb, hegyvidék. e) Közigazgatási hovatartozás a jelenben és múltban. f) Egyházi hovatartozás a jelenben és múltban.

2. *A talaj.* a) A felszíni formák általános jellemzése. Milyen síkság, domb, hegy? b) A belső felépítés, mégpedig: geológiai, földtani felépítés, ásványi kincsek. Ezek összefüggése a felszíni formákkal, a mállással, a vízlevezetéssel, a növénytakaróval, a lakosok építkezésével és foglalkozásával. c) A talajra vonatkozó történelmi adatok: földcsuszamlás, földrengés, gát, út, hídépítés, csatornakészítés, bányászat kezdete, a talajjavításra vonatkozó törekvések eredete. d) A talajra vonatkozó művelődéstörténelmi adatok, mégpedig mondák és mesék a kövekről, sziklákról. e) Természeti emlékek, minők a barlangok, üregek, teraszok, kövületlelőhelyek.

3. *A víz.* a) A források és a talajvíz. A források összefüggése a földtani szerkezettel. A források faja (gyógyvíz, ásványvíz). A talajvíz mélysége és ingadozása. b) Folyók és patakok. Eredet, irány, hosszúság, vizesés, fő- és mellékfolyók. A folyók vízjárásának függése a csapadéktól és hóolvadáستól. A folyók völgyváltozása. c) Állóvizek. Tavak, természetes és mesterséges állóvizek (ciszternák, lóuszatók, völgyzárógáták). d) Mocsarak és tócsák. Nagyság és keletkezés. e) A vizek állat- és növényvilága. f) A víz jelentősége a környék gazdasági életében. Fürdő, ruhamosás, libaúsztató, vízierő, malom, gyár, elektromosságot fejlesztő telep. g) A víz szerepe a környék művelődéstörténetében. Mondák, mesék és hagyományok a kutakról, forrásokról, árvízről. h) A víz befolyása a környék településére. i) A víz befolyása a környék közlekedésére. j) A vízzel kapcsolatos természeti emlékek, mégpedig források, völgyek, morotvák, földalatti vízfolyások stb.

¹ *Karl János* piarista tanár több mint hetven éve megjelent írásának első részét folyóiratunk előző számában közöltük. Szemléletére a hazai előzményeken kívül német szerzők módszertani közleményei hatottak. Ezúttal azt a vázlatát közöljük, amelyek a honismereti oktatás tematikájának szemléltetésére állított össze. Szemléletét néhány vonatkozásban ugyan már túlhaladta az idő, egészében mégis számos tanulsággal szolgál. Közvetítéletét nem csak kortörténelmi, nevelési szempontok indokolják, mert van érdemi mondanivalója a XXI. század elején is. Azt bizonyítja, hogy nem kell mindent újra felfedezni, elődeinktől is kapunk számos eligazítást. Különösen az összefüggések bemutatására való törekvést, a természetvédelmi irányultságot, a változásvizsgálat igényét és a gyermekközpontúságot emeljük ki értékei közül. (A Szerk.)

4. Az égbolt. a) A Nap kelte és nyugta az egyes évszakokban. Az árnyék hossza. b) A Hold. Holdfogyatkozás, gyűrűk. c) Csillagok. Jellegzetes csillagképek. Az egyes csillagok megjelenésének az ideje. d) Különös csillagászati jelenségek. Űstökösök megjelenése, csillaghullás, északi fény. e) Népmondák és hagyományok a tejútról, a nap- és holdfogyatkozásról. Az égi jelenségek magyarázata.

5. Éghajlat. a) Hőmérséklet. Napi, havi, évi középhőmérséklet. Hőmérsékleti minimum és maximum. b) Szél. Uralkodó szelek. Észot hozó szelek. c) Csapadék. A csapadék faja, mennyisége, időbeli eloszlása. A csapadék összefüggése a talajjal és a széllel. d) Éghajlati különlegességek. A zivatartok gyakorisága, jégverés, köd, éjjeli fagy, viharok, a hó olvadása. Összefüggés a madarak vándorlása, a gyümölcs virágzása, érése és az éghajlati elemek között. e) Időjárás katasztrófák. Túlágosan száraz, nedves, hideg és meleg esztendők. f) Népies időjárás. g) Az éghajlat befolyása az építkezésre.

6. Növényvilág. a) Természetes és mesterséges növénytársadalmak, mint az erdő, mező, bózót stb. b) A növényvilág összefüggése a talajjal, nedvességet, szárazságot, meszes talajt kedvelő növények stb. c) A növényvilág összefüggése az éghajlattal. Milyen növények ültethetők? d) A legfontosabb vadon termő növények, különösen gombák és mérges növények. e) A növényvilág történelmi kialakulása, irtás, legeltetés, vízlecsapolás és mesterséges trágyázás következtében. Jövevény növények. f) A növényvilág a nép életében. A gyermek életében szereplő növények (játék, ehető levelek és termések). A növények szerepe a közmondásokban és nevekben. Népies növénynevek. A növények a babonában és gyógyászatban, az időjárásban, a vallásos életben, díszítésben. A fák mint határjelzők. g) A növényvilág és természetvédelem. A környék szép fái és jellegzetes növényei. h) Virágfenológiai megfigyelések. Virágok nyílása, kaszálás, termések érése.

7. Az állatvilág. a) Vadon élő állatok erdőn, mezőn és vizekben. b) Háziállatok. c) Változások az állatvilágban, kihalás, bevándorlás és az életkörülmények megváltozása folytán. d) Az állatvilág szerepe a népeletben, gyermekjátékok, közmondások, gúnybeszéd, orvosság, népies állatnevek. Az állatok mint időjósok. e) Az állatvilág és a természetvédelem. A környék ritka állatai, állattársadalmak (mocsár, rét, erdő). Ritkább madarak fészkelése. Vadászati és halászati tilalmak. f) Különös megfigyelések az állatvilágból. Vándormadarak érkezése, cse-rebogár-, sáskapusztítás.

8. A szülőföld mint tájkép. a) Szép és érdekes tájképek. b) Összkép.

II. fejezet. A település

1. A település természetes feltételei. a) Fekvés. b) Talaj. c) Éghajlat és víz. d) Növény- és állatvilág.

2. Történelemelőtti települések. a) Már a történelemelőtti időben is lakott volt. Ezt bizonyítja: sánc, útmaradvány. Milyen összefüggésben van ez a mostani településsel? b) A történelemelőtti időben még nem volt lakott. Ezt bizonyítja...

3. A történelmi település. a) Első települők. Honnan jöttek és mikor? b) A mai település. Településünk eredeti neve, ősi írása. Nem változott-e meg a név? Mással is található-e hasonló név? Milyen a falu eredeti és mostani alaprajza? Milyen összefüggésben volt az eredeti telep a talajjal, vízzel és az építőanyaggal? Volt-e régebben erődítése, és ha igen, milyen? Milyenek az utak és hidak? Honnan kapták az elnevezésüket? Milyenek a házak egyenként? Milyen a formájuk? Vannak-e jellegzetes háztípusok? Az építőanyag régen és most. A lépcsők, ajtók, ablakok, konyha-, lakó- és műhelyszobák szerkezete. Cégtáblák, házszámok. Hogyan hat a ház külseje az utca képére? A ház belső berendezése. A ház egyes részeinek az elnevezése. Milyen a padlás, a pince és a kamra? A berendezésben szereplő legfontosabb tárgyak: ágy, pad, asztal stb. Gazdasági épületek: marha-, disznó- és tyúkólak. A különféle csűrök. Melléképületek. Milyen a kert? Hol fekszik a házhoz viszonyítva? Mivel van bekerítve? Hogyan gondozzák? Milyen a kút? Hol fekszik és milyen a környezete? c) A település nyilvános épületei. Szobrok. Miből vannak és mit ábrázolnak? Templom. Mikor alapították, miből épült, milyen a stílusa? Milyen a torony, a harang, a belső berendezés, a templomi ruha? Van-e a település területén kápolna? Hol van a paplak, községháza, iskola? Vannak-e még különleges épületek? Milyen a temető? Esetleges építészeti emlékek. d) A régi állapotokat feltűntető képek, térképek. Mi volt régen? Miért pusztult el?

III. fejezet. Gazdasági állapot

a) A gazdasági élet természetes tényezői.

b) Őstermelés. Mit vadásznak most és régen? Halászat. Esetleges haltenyésztés. Különleges foglalkozások pl. boggyógyűjtés.

c) Mezőgazdaság. Mi az alapja? Melyek a fő termékei? Milyen a gazdálkodási rendszer? Van-e szabadgazdálkodás? Mennyi a föld átlagos terméshozama? Milyen az állattenyésztés? Van-e még más mezőgazdasági ág is pl. gyümölcsstermesztés, szőlőgazdálkodás, zöldségkertészet, méhészet? Mikor honosodtak meg? Milyen gépeket alkalmaznak a mezőgazdaságban? Milyen mezőgazdasági egyesületek és szövetkezetek vannak a mi falunkban? Van-e a mezőgazdasági élet terén haladás, pl. műtrágyák alkalmazása? Milyen művelődésbeli jelenségek észlelhetők a mezőgazdaságban, pl. különleges szokások a gyümölcsfák ültetésénél, az aratásnál, a cséplés-nyomtatásnál? Vannak-e különleges súly-, űr- és területmértékek? Vannak-e még itt-ott régi mezőgazdasági eszközök, pl. sőtörök, tökmagpresek?

d) Erdőgazdaság. Van-e erdő? Hogyan aránylik területe a többi termény területéhez? A főbb fafajok. Az erdő gondozása, kitermelése, a fa értékesítése. Az erdő növény- és állatvilága. A faszükséglet kielégítése most és hajdan.

e) Bányászat. Van-e bányászat? Rövid története. Mit bányásznak? Miképpen értékesítik a bányakincseket?

f) Háziipar. Melyek a fontosabb iparágak? Milyen iparágak hiányzanak? Honnan szerzik be ezek cikkeit? Milyen volt az ipar régen és milyen most? Milyen változást mutat? Van-e iparos egyesület? Milyen ünnepeket rendez? Vannak-e régi iparoscsaládok? Iparos típusok (kovács, bogárnár, fazekas) a múltból és jelenből.

g) Gyáripar. Van-e gyáripar? Mit állít elő? Honnan szerzi a nyerterményeit, a hajtóerőt? Hova valók az alkalmazottai? Hol van a fogyasztópiaca? A gyáripar története helységünkben. Kiválóbb férfiak az ipar terén.

h) Kereskedelem és közlekedés. A helybeli kereskedelem formái: utcai árus, bódé, bolt, piac, vásár. Kivitel és behozatal. Az áruk ára régen és most. Nevezetesebb kereskedőcsaládok. A közlekedés vonalai: ösvény, út, dűlő, híd, vasút, csatorna stb. A kereskedelem eszközei: gyalog, küldönc, kocsí, hajó, posta, vasút. A közlekedés régen és most.

IV. fejezet. A lakosság

1. *A lakosság száma.* Megoszlás nyelv, vallás és foglalkozás szerint. A lakosság számának ingadozása az utolsó száz esztendőben.

2. *Népesedési mozgalmak.* Évenkénti átlagos születés, halálozás, házasságkötés. Milyen ingadozást mutatott ez a háború alatt és közvetlenül utána? Nagy-e a gyermekhalandóság? Mi az oka? Van-e ki- és bevándorlás? Merre és honnan, esetleg miért?

3. *Lakásvizonyok.* A házak száma most és régebben. Egy házra hány lakos jut most és régebben? Mennyi a szobák száma?

4. *A lakosság életmódja:* a) Táplálkozás. A fő- és mellékétkezesek ideje. Az ételek elkészítésének a módja. Megszokott italok. Vannak-e helyi különleges ételek? Helyi szokások étkezés közben. Legfontosabb konyhaedények és evőeszközök. b) Ruházat és ékszer. Hétköznapi és ünnepi ruhák. A népviselet régen és most, a ruhák előállítása, mosása, gondozása régebben és most. c) Munka, pihenés és szórakozás. A főbb évszakok és a napi munka. A házirend a főmunka idején és a nyugalmi időszakban. Az ünnepnapok előestéje. Az egyházi és világi ünnepek megtartásának módja. Vannak-e különleges helyi ünnepek? Miképpen oszlik meg a munka a családban? Idegen munkások a házban. d) A test és egészség ápolása, gondozása. A munka, a pihenés és alvás megoszlása az egyes évszakokban. Fürdés, játék, torna. Testedző egyesületek, leventemozgalmak, versenyek. Leggyakoribb betegségek. Orvos, gyógyszertár. Gyakoribb járványok. Népies gyógymódok. A lakás fűtése, világítása és szellőztetése.

V. fejezet. Néprajz

1. *Embertani jellegzetességek.* Testmagasság, külső forma, fejformák, hajsza, szem színe.

2. *Erkölc és szokások.* a) Az ember életmenete: születés, keresztlő szokások, gyermekkor, esküvő, betegség, halál, temetés. b) Különleges esetek és szokások. Hogyan ünneplik a bú-

csüt, milyen helyi ünnepeket szoktak még tartani? c) Vallásos szokások bizonyos ünnepnapokon, pl. hamvazószerda, barkaszentelés, búcsújárás, házszentelés, karácsony estéje.

3. *Nyelvjárás és népköltészet.* a) Történelmi jellegű mondák bizonyos személyekről, épületekről, emlékoszlopokról. Helyhez kötött mondák: barlangok, kutak, sziklák stb. Fantasztikus mondák óriásokról és törpékről. Növényekről és állatokról szóló mondák, Nevezetesebb személyekhez fűződő anekdoták. b) Dalok. Elterjedtebb gyermek-, egyházi dalok. Dalos játékok. Különleges szokások. c) Beszédformák, pl. átok, káromkodás, feliratok a házakon, sirokon és edényeken, gúnynevek, ruhanévek.

4. *Népművészet.* Régi viseletek, gyűrűk, szobaberendezések, kép, bútor, óra, világítóberendezések. 5. Házi könyvtár. Mit olvas a nép? Naptár, ének- és imakönyv, biblia, álmoskönyv, gyógykönyv. Elterjedtebb újságok. 6. Különleges jelenségek. Lopás, koldulás, a boszorkányokban és gonosz szellemekben való hit. Idegenekkel való bánásmód. Mi a falu büszkesége? A szomszédokhoz való viszony.

VI. fejezet. Közigazgatási, vallási és társadalmi állapotok

1. Közigazgatási hovatartozás. 2. Közintézmények: tűzoltóság, szegényház, őrség, a falu adminisztrációja régen és most. 3. Iskolák. Óvoda, elemi, osztott, osztatlan, polgári stb. Mennyi a tandíj? 4. Egyházközség. A plébánia és a templom története. A kegyúri szervezet. Az istentisztelet ideje. 5. Helyi egyesületek. Olvasókör, dalárda, gazdasági és vallásos egyesületek. 6. Szociális állapotok. Birtokeloszlás, lakáviszonyok, szolgálati és kereseti viszonyok. 7. Politikai állapotok. Községi és megyei választások. Országgyűlési képviselők választása régen és most. A lakosság viselkedése a világháborúban, a kommunizmus alatt.

VII. fejezet. Történelem

1. A terület története. 2. Kiváló egyéniségeinek, családjainak története.

VIII. fejezet. Tanulmányozott helyünk irodalma

1. Kéziratban. Templomnapló, iskolanapló, helyi levéltárak, a községházán lévő iratok. 2. Nyomtatványok jegyzéke. 3. Térképek, festmények, felvételek jegyzéke.

Az imént közölt vázlat eléggé bepillantást adhat a honismertetés munkájába. Annyira tág körű, hogy nem akad magyar oktató, aki abban egyéni hajlamának megfelelő munkakört ne találna. De úgy érezzük, hogy az ebben való tevékenység kötelesség is. Ma, amikor az iskolán kívüli népművelésről annyit beszélünk, és nincs nap, hogy komoly helyen a szabadoktatásról ne tárgyalnának, a honismertetésre nagyobb gondot kell fordítani.

...
A honismertetés korunk egyik legfigyelemreméltóbb pedagógiai, társadalmi és tudományos mozgalma. A határok nehezen különíthetők el, s igazi lényegét csak úgy értjük meg, ha minden vonatkozásban tisztán áll előttünk. A magyar nevelésügy története azt mutatja, hogy a művelt, fejlett nyugat eszméi nálunk mindig megértésre találtak. Azokat nemzeti jellemünknek megfelelően módosítottuk, s így vettünk részt Európa nagy szellemi életnyilvánulásában. Ez a tudat jogos reményt támaszthat tehát bennünk az iránt, hogy a honismertetés munkája körül a magyar oktató szintén megteszi a kötelességét.

*Dr. Karl János: A honismertetésről.
Bp., 1929. 23–34., 36. old.*

Szárnyas napkorong a kalotaszegi írásban

A nevelés és a lakóhelyismeret a változó világban

A család, a szülőföld, a lakóhely közvetíti a gyermek számára az első olyan benyomásokat, melyeknek hatása az emberhez, a környezethez, a természethez, a világhoz való viszonyunk alakulásában egyaránt döntő, egész életre szóló. Az erkölcsös emberi magatartás, a tudatos szülőföld- és hazaszeretet kialakulása, megerősödése, a másik ember, a közösség érdekeinek figyelembevételére való felkészülés nemcsak a társadalom, hanem a gyermek szempontjából is fontos: ezek megvalósítása által lesz teljesebbé, emberibbé az élete!

A gyermek életre való felkészítésében, nevelésében a családnak, az iskolának, a társadalomnak van rendkívül nagy, felelősségteljes szerepe. A társadalomtól kapott megbízatása, a nevelők szakképzettsége következtében különösen nagy felelősség terheli az iskolát, ezért fontos, hogy minél hatékonyabb legyen nevelő-oktató munkája. S napjainkban nagymértékben megnő az iskola felelőssége egyrészt azért, mert sok szülő nem képes vagy nem akar a gyermek nevelésében felelősen részt venni, másrészt pedig azért, mert a mai elembertelenedő világunk kevésbé alkalmas a közösségi emberek nevelésére.

Társadalmunk szemlélete ugyanis rossz irányban alakul. A pártállam felszámolása után behódoltunk a Nyugatnak, főleg Amerikának. Nem okultunk kellően az elmúlt évtizedek, különösen az 1950-es évek „idegenimádatából”, s magyar értékeink védelme és erősítése helyett most „önként” a nyugatot, elsősorban Amerikát utánozzuk, s szokásaikat, gyakorlati eljárásaikat kritikátlanul átvesszük, életmódjukat mindenben példának tekintjük. Fellazult a nagy eredményeket felmutató kiváló nevelési-oktatói rendszerünk is. Társadalmi értékelésünkben egyre jobban háttérbe szorul az ember, s uralkodóvá lesz a technika. A pártok politikai csatározásaiban elsősorban a pártérdekek érvényesítése, ezzel együtt a nemzeti szempontoknak, az ország érdekeinek háttérbe szorítása tükröződik. Üzleteinkből kiszorúlnak a magyar értékeink, s a nyugati dömpingárak kapnak bennük helyet.

Amennyire nem állunk ki magyar szellemiségünk, alkotásaink, termékeink mellett, annyira megfélemezünk helyi sajátosságainkról, értékeinkről is. Nem becsüljük kellően ezeket sem, nincs határozott törekvés megmutatásukra, propagálásukra. Tapasztalatom szerint a kereskedelem nem hívja fel kellő következetességgel a figyelmet a lakóhelyem értékeire sem. A város történeti, művelődéstörténeti jelentősége következtében Sárospatakon különösen nyáron sok idegen fordul meg, s közülük – főleg az öregdiákok közül – többen teszik szavá, hogy a belváros tele van üzletekkel, de ezek között nincs olyan, amely a híres pataki kerámiát kínálná. A könyvesboltok is idegen szerzőket, elsősorban külföldi műveket propagálnak, s a pataki vonatkozású, a várost bemutató könyvek olykor hónapokon át nem láthatók a kirakatban, pedig a helyi jellegzetességek kínálatát is látva bizonyára többen vásárolnának pataki emléket. A helyi értékekre való figyelemfelhívás a településen lakók szempontjából is fontos lenne. Propagálásuk ötleteket adhatna a helybeliek számára ahhoz is, hogy mivel ajándékozzák meg szeretteiket, másutt élő rokonaikat, barátait. Ezek a helyi vonatkozású ajándéktárgyak ugyanakkor nagyobb értéket is jelentenek a megajándékozottak számára, mint a mindenütt megvásárolhatóak. Globalizálódó társadalmunk szemléletének ilyen helytelen irányú alakulására – a józan közvélemény erőteljes tiltakozása ellenére is – ösztönző, nagy hatása van a televízióállomások silány, nemzetietlen műsorpolitikájának, erkölcsstelenséget árasztó, durva erőszakra ösztönző, a másik ember személyiségét sokszor sértő adásainak.

Ilyen körülmények között az iskolának nagyobb következetességgel, tervszerűbb tudatossággal kell segítenie a gyermeket *emberré* fejlődésében, abban, hogy belegyökerezhessen a környezetébe, szülőhelyének, gyermekkorának közösségébe. Nagyon fontos eszköze, feltétele ennek az, hogy a lakóhely földrajzi helyzetéről, természeti viszonyairól, múltjáról, küzdelmeiről, fejlődéséről, az ott élő emberekről, a közösségek által létrehozott értékekről, a közösség problémáiról – megfelelő érzelmi hatással – maradandó ismereteket szerezzen. Szükséges ez, hiszen csak azt szerethetjük igazán s helyesen, amit kellően megismertünk. Az iskolának azonban nemcsak általában kell a gyermek emberré fejlődését munkálnia, hanem ezzel együtt arra is törekednie kell, hogy a fölnevelő táj szülőteként nőjön a település közösségének tagjá-

vá s ezen keresztül a nemzet polgárává. Csak így, megfelelő tudás birtokában szereti meg a lakóhelyét, vállalja az ahhoz tartozást, lesz felelősséggel annak tagjává, becsüli meg a közösség által létrehozott értékeket. S ennek a tudásnak a birtokában, a lakóhelybe, a tájba belegyökeresve fejlődik a nagyobb közösségnek, a nemzetnek is értékeket teremtő tagjává, igazi emberre. Így lesz majd *emberi* az élete.

A *Lakóhelyünk, Sárospatak és körzete* című lakóhelyismereti tanítási segédkönyv elkészítésével ehhez a nevelőmunkához akartam segítséget adni a terület iskoláinak. A lakóhelyismeret sokrétű anyagának feltárásával s bizonyos módszertani javaslatok megfogalmazásával a különböző tantárgyak óráin alkalmazható nevelési-tanítási feladatok megoldására igyekeztem a pedagógusok figyelmét felhívni, érdeklődésüket ráirányítani. Annak lehetőségét próbáltam megmutatni, hogy a település múltjának, fejlődésének, értékeinek, mai helyzetének, problémáinak bemutatásával, a lakóhely életében való aktív részvétellel, bizonyos feladatok vállalásával, a tanulók és a pedagógusok közös, együttes munkálkodásával hogyan lehet a gyermekeket a településbe, annak közösségébe belegyökeresíteni, annak segítő tagjává, szellemi és tárgyi értékeinek megbecsülőivé, következetes védelmezőivé, s majdani felnőtt életükben pedig azok továbbfejlesztését is vállaló, tartalmas, teljes életet élő emberekké, a nemzet hasznos polgáiraivá nevelni.

Mindezekén túl az egészséges, józan lokálpatriotizmus erősítése fokozza a táj népeségmegtartó hatását is. Az országos politika már elindult az elmaradottabb keleti országrész felzárkóztatásának útján. A munkahelyek számának nagyobb arányú növelésével, megfelelő munkalehetőségek és munkakörülmények biztosításával jól képzett fiataljaink közül többen maradnak itt, s tudásukat, képzettségüket a táj javára – egyben az ország hasznára is – itt fogják gyümölcsöztetni.

A könyvben feldolgozott sokágú anyag segítséget nyújt ahhoz is, hogy a különböző szakmák (magyar nyelv, történelem, számtan stb.) tanárai is bekapcsolódjanak a tágabban értelmezett lakóhelyismeret tanításába. S ennek következtében nem egyetlen tantárgy, műveltségi terület feladatákként, hanem az iskola pedagógusainak összefogásával, egységes törekvésével, nevelő hatásával eredményesebb, hatékonyabb lesz a tanítása.

Mindezen túl abban is reménykedem, hogy a feldolgozott anyag sokszínűségével, az olykor-olykor külön megfogalmazott módszertani javaslatokkal, a felhasználható anyagok és megoldási lehetőségek megmutatásával a könyv hasznos ötleteket adhat más települések iskolái számára a lakóhely-ismeret tanításához, s ezzel szélesebb körben is segítheti a nevelés eredményességét.

Ködöböcz József

Ködöböcz József és a sárospataki helyismeret

A magyar pedagógia „nagy öregjeinek” sorában megkülönböztetett tisztelet illeti meg *Ködöböcz József* főiskolai tanárt. Mint a sárospataki tanítóképzés évtizedeken át meghatározó hatású szakmai vezetője, a tanítók tanítója pedagógus nemzedékek sorát indította el a hivatásgyakorlás útján. Élete és munkássága hetvenöt éve kötődik szorosan a Bodrog-parti Athén szellemiségéhez, amióta beregi szülőföldjét odahagyta, hogy előbb diákja, majd pedig tanára legyen a református kollégiumnak, illetve a belőle kinőtt tanítóképzőnek. Csak annyi időre hagyta el Sárospatakot, míg a teológia elvégzése után filozófiai és pedagógiai tanulmányait folytatta a szegedi egyetemen az Apponyi Kollégium hallgatójaként, majd pedig amikor tábori lelkészi szolgálatra hívták, s az orosz fronton meg a hadifogságban osztozott nemzedéktársai sorsában. A népi származás, a pataki kollégiumi hagyományok hatása, a tudomány tanúságtétele, majd pedig az embert próbáló történelmi idők vértették fel a választott küldetés sikeres gyakorlásához. Amikor egyszer születésnapján köszöntötték, azzal hátrította el az elismerő megnyilatkozásokat: „nem tettem semmi különöset, csak a munkámat végeztem, s úgy

végeztem, ahogy beállítódásom, neveltetésem s képzettségem szerint végezni tudtam, illetve végezni kellett. Nagyon megszerettem Patakot, s a tanítóképzésben megtaláltam hivatásomat." Ez a serkentő szeretet, ez a szép termést hozó hivatás hatja át ma is a korát meghazudtoló intenzitással, lankadatlanul munkálkodó embert. Most jelent meg „Lakóhelyünk Sárospatak és környezete” című munkája, amelynek szerepéről – szerkesztőségünk kérésére – rovatunk számára röviden leírta gondolatait.

Ködöböcz József a magyar honismeret kiterjedt munkatársi gárdájának abba a csoportjába tartozik, amely szívós következetességgel dolgozik a szűkebb hazának és népének megismeretében úgy, hogy eredményeit kamatoztatni kívánja a tanulónemzedékek nevelésében. A pataki kollégium diákjaként, teológiai hallgatóként bekapcsolódott a dr. Újszászy Kálmán által vezetett faluszeminárium munkájába. A falu gyermekkorának meghatározó helyszíne volt ugyan, de Újszászy Kálmántól tanulta meg tudományos igénnyel vizsgálni és leírni a magyar valóságot. Alkalmam volt elolvasni az 1936-ban papírra vetett dolgozatát a hegyközi Kovácsvágás településrajzáról, amely ma a kutatás számára jól használható dokumentum. A Sárospataki Ifjúsági Közlönyben is beszámolt ugyanabban az évben a faluszemináriumi munka eredményeiről, valamint a vajdácskai falunapról. 1936/37-ben ösztöndíjasként a Halle-Wittenbergi Egyetemen végzett teológiai tanulmányokat, s ideje nagy részét a faluneveléssel foglalkozó német nyelvű szakirodalom megismerésére fordította. Ilyen előzmények után törvényszerűnek ítélték, hogy szedgeli egyetemistaként 1940 júniusában *A falunevelés problémája* címmel írt 107 oldalas szakdolgozatot, amelyben Weszely Ödön, Imre Lajos, Újszászy Kálmán, Rusznyák Gyula, Fekete József, valamint a német J. F. Dietz, D. Rodiek és H. Fuchs munkái nyomán foglalkozik témájával. Arra a következtetésre jutott, hogy a falunevelésnek a nemzetet szolgáló személységek kialakítása a célja, s ehhez személyiségformálásra, a hivatástudat erősítésére van szükség. Mind a harmonikus személyiségnek, mind a hivatástudatnak lényegi eleme a táj- és népismeret, ezért kerül Ködöböcz József pedagógiai gondolkodásába az a kérdéskör, amelyet ma honismeretnek nevezünk. 1944-ben a Felvidéki Nevelő című szaklapban külön tanulmányt szentelt annak, mi a jelentősége a nép- és táj kutató munkának a nevelésben. Azok a tanítók, akik a keze alól a Tiszáninnen falvaiba kikerültek, a lakóhely, a szülőföld föltárásához fogékonyt és felkészülteget vihetek magukkal. Hosszan sorolhatnánk azoknak a tanítványoknak a nevét, akik – mint például Nagy Károly, Varga Gábor, Papp Lajos, Demjén István – a helytörténet, a művelődéstörténet kutatói, a honismereti mozgalom terjesztői lettek. S tanártársai közül számosan fogadtuk szívesen pedagógiai iránymutatását, nemes lokálpatriotizmusából fakadó tanácsait.

Oktató és nevelő tevékenysége mellett rendszeres helytörténeti kutatásokat végzett. Először 1957-ben, a sárospataki tanítóképző centenáriuma alkalmából foglalta össze a nevelőképzés helyi történetét, majd több részpublikáció után 1986-ban adta ki *Tanítóképzés Sárospatakon – A kollégiumi és középfokú képzés négy évszázada* című alapművét. Monográfiákban dolgozta fel Dezső Lajos (1984), Arvai József (1997) és Finkey Ferenc jogászprofesszor, kúriai tanácselnök életművét (1999), s nagy sikert aratott *Sárospatak a magyar művelődés történetében* című kötete (1991). Comenius munkásságának méltatójaként, a Bibliotheca Comeniana című neveléstörténeti kiadványsorozat szerkesztőjeként tesz közzé rendszeresen olyan tanulmányokat, amelyek Sárospatak művelődéstörténeti értékeit egyre világosabbá teszik számunkra. Ezekről az értékekről tartott nagy sikerű előadást 1987-ben a Patakon szervezett Honismereti Akadémia programja keretében.

Az előzmények ismeretében tudjuk igazán értékelni Ködöböcz József új könyvét, amely nyomtatékosítja, milyen rangos helye van a honismeretnek a szerző pedagógiai gondolkodásában. Az előszó ki is mondja, hogy a „pataki mivolt” éltetéséhez, a nevelőmunka szolgálatára készült ez a munka, amely a nevelőknek szól, hogy tartalmát, adatait hasznosíthassák a közoktatásban, a személyiségformálásban. Nem tankönyv, nem olvasókönyv tehát, hanem olyan *kézikönyv*, amely vezérfonal lehet mind a lakóhelyismeret szellemiségének, mind pedig tárgyi világának a közvetítésében. Ez a kettősség Ködöböcz József felfogásának és új kötetének legjellemzőbb sajátossága. Leegyszerűsítve úgy is mondhatjuk: *nevelni* akar, amikor a köveket és az embereket megszólaltatja, ehhez a fejlesztő, embert formáló célhoz azonban a szükséges *ismeretek* gazdag anyagát is biztosítani kívánja. Az ő számára Sárospatak olyan komplexum, amelyben a história nagy alakjaira és eseményeire emlékeztető vár, az eszméket

és sugallatokat adó kollégium, valamint az otthon adó környezet és település egységet alkot. Ennek megfelelően alakította ki könyve tárgykörét, fejezetrendjét.

Az előszó, valamint a Patakot jellemző bevezető fejezet után a település kialakulásáról, földrajzi helyzetéről, a történeti fejlődést meghatározó mozgásokról kapunk áttekintést, ezt pedig a fontosabb jellemzők adattárként hasznosítható közlése követi. Külön rész foglalkozik a város gazdasági szerepével, politikai jelentőségével, művelődési szolgálatával, hogy azután a történeti értékeket az egyes közterületekkel, épületekkel, emléktáblákkal, muzeális, könyv-és levéltári anyagokkal együtt részleteiben is tárgyalja. Önálló fejezetet kap a Sárospatakhoz kapcsolódó szak- és szépirodalmi tevékenység, a zenei élet, valamint a város híres szülőiteinek, neveltjeinek életrajzi lexikona. Kellő mértékben jelenik meg korunk intézményrendszere: az iskolák, a közművelődés otthonai, az egyházak, a civil szervezetek, az idegenforgalom helyzete. Csupán Sárospatak jelenkori gazdasági élete, termelő és kereskedelmi vállalkozásainak tevékenysége szorult kissé háttérbe a vállalati adatszolgáltatás hiányosságai miatt. Megtaláljuk viszont a város ellátási körzetébe tartozó 15 település főbb történeti és jelenkori adatait. A könyvet számos fénykép, valamint két színes térképmelléklet teszi szemléletesebbé.

Óhatatlan, hogy bizonyos ismétlődés, átfedés ne jelentkezzen egy ilyen tárgyú műben. A „pataki mivolt”, a „pataki szellem” fogalomköre több helyen is megjelenik, ez azonban nyilvánvalóan összefügg a szerző nevelői szándékával. A várostörténeti adalékokkal, nevezetesebb eseményekkel foglalkozó lexikonszerű rész tartalmaz olyan elemeket, amelyek akár a híres emberekkel foglalkozó fejezetbe is kerülhettek volna (Arany János, Balassi Bálint, Comenius, Tompa Mihály), de nagyon nehéz az efféle szerkezeti elhatárolás. Külön bibliográfiát nem találunk a kötet végén, ezt pótolja viszont az irodalmi fejezetben a várossal foglalkozó fontosabb művek jegyzéke. Az előforduló néhány tipográfiai hiba ellenére dicséret illeti a Sárospataki Népfőiskolai Egyesületet, a könyvet tervező Bordás Istvánt, hogy a kötet megjelenését elősegítették, a jó ügy szolgálatában a szerző mellé álltak.

Ködöböcz József új könyve gyakorlati hasznú, fontos eleme annak az életműnek, amelyet az 1935 óta publikáló szerző elismerésre méltó következetességgel épített fel. 65 évvel az első (ugyancsak sárospataki vonatkozású) írása megjelenése után adta most át ezt a pedagógusok kezébe szánt kötetét, amelyet egy városáról sokat tudó, történetének tanulságait mélyen átélő szakember összefoglaló műveként olvashatunk. Bízunk benne, hogy további kötetek követik, s jó tanítványokként sokat tanulhatunk Ködöböcz József tanár úrtól.

Kováts Dániel

Sárospatak, Bodroghíd. Épült 1909–1910.